

Original Research

Analyzing the Effectiveness of Suspension of Contract Execution in the Legal Systems of Iran and England with an Approach to Economic Law

Milad Rahmani¹, Behnam Qanbarpour^{2*}, Sayyed Ali Jabbar Golbaghi Masouleh³

¹ PhD student in Private Law, Faculty of Humanities, Ghaemshahr Branch, Islamic Azad University, Ghaemshahr, Iran.

² Associate Professor, Department of Jurisprudence and Law, Faculty of Humanities, Ghaemshahr Branch, Islamic Azad University, Ghaemshahr, Iran.

³ Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Law, Faculty of Humanities, Lahijan Branch, Islamic Azad University, Lahijan, Iran.

Article ID: ahrar-53182

<p>Received: July , 16, 2024</p> <p>Accepted: September, 22, 2024</p> <p>Available online: September, 22, 2024</p> <p>Keywords: suspension of contract execution, temporary cessation of obligation execution, sterilization of contract execution, effectiveness of suspension of contract execution, analysis of economic rights of contracts.</p> <p>Main Subjects: Civil Law</p>	<p>Abstract</p> <p>Suspension of contract performance is not interpreted as termination or dissolution of the contract, but as a temporary cessation of the performance of the obligations of the parties or one of the parties for justified and exceptional reasons, such as: force majeure, legal excuse or change of fundamental circumstances. This institution has a special place in both the Iranian and English legal systems; but its nature, conditions of realization, effects and economic consequences have fundamental differences in each system, which are essential to recognize, especially in the context of economic law analysis. The present study is organized using an analytical and descriptive method with the aim of economically analyzing the effectiveness of suspension of contract performance in the Iranian and English legal systems. The findings of the study indicate the fact that in the Iranian legal system, although suspension of the performance of an obligation is justifiable in the form of Article: 227 of the Civil Code and jurisprudential theories such as: legitimate excuse and temporary impossibility, there are no explicit and systematic rules for it. From the perspective of economic law analysis, the effectiveness of the institution of suspension of contract performance depends on its ability to reduce transaction costs, prevent irreparable damage, maintain the parties' motivation to perform the contract in the future, and optimally distribute risk. In the English legal system, the precise prediction of force majeure clauses and the possibility of rational and purposeful interpretation by the courts increase legal predictability and reduce the costs of uncertainty. Also, in this system, the courts, taking into account the economic benefit of the contract, instead of insisting solely on formal rules, suspend the performance of the contract until the obstacle is removed, which leads to the maintenance of long-term economic relations and the avoidance of harmful dissolutions.</p>
---	---

*Corresponding Author: Behnam Qanbarpour

Address: Associate Professor, Department of Jurisprudence and Law, Faculty of Humanities, Ghaemshahr Branch, Islamic Azad University, Ghaemshahr, Iran.

Email: b.ghanbarpour@qaemiau.ac.ir

Extended Abstract

1. Introduction

The economic analysis approach in the realm of law is a relatively new discipline. Numerous factors have contributed to its emergence, evolving in tandem with economic developments and transforming legal systems in support of economic progress. Generally, economic analysis of law finds its meaning within the framework of the intersection between law and economics. This approach utilizes the principles and tools of economics to analyze legal phenomena. The influence of economics and its components on other fields especially law is so profound that in developed systems today, legislation is not enacted without considering its economic implications.

2. Theoretical Framework

The importance of the economic analysis of contract performance suspension lies in several aspects. Firstly, economic analysis is a form of cost-benefit evaluation that examines both the advantages and disadvantages of a legal institution. Based on this type of analysis, it ultimately offers recommendations on whether the legislature should accept the suspension of contract performance or not.

3. Methodology

The present study is structured using an analytical and descriptive approach, aiming to conduct an economic analysis of the efficiency of contract performance suspension within the legal systems of Iran and the United Kingdom. The research is conducted through a library-based method.

4. Results & Discussion

Suspension of contract performance, in both legal and economic terms, is an institution through which the execution of unilateral or reciprocal contractual obligations is temporarily halted, without necessarily leading to the termination or dissolution of the contract. Within this framework, suspension may arise from force majeure events, the exercise of contractual rights—such as the right of retention—or even from implicit or explicit agreements between the parties. From an economic analysis perspective, suspension can be viewed as a tool for redistributing risk and optimizing transaction costs in contractual relationships, especially in situations where continued performance of the contract would result in severe and unforeseen losses. In Iranian law, the primary foundation for suspension can be traced to jurisprudential principles such as the doctrines of "impossibility of performance" and "no harm," which are reflected in Articles 227, 229, and 230 of the Civil Code. These provisions indicate that if an obligation becomes impossible to fulfill due to force majeure, the obligor is not held liable, provided that the failure to perform is not attributable to them. However, the key point is that these articles aim at the complete termination of the obligation, whereas suspension seeks not to extinguish or revoke the obligation, but merely to delay its execution temporarily. This legislative gap is also evident in Iranian judicial practice.

5. Conclusions & Suggestions

From the perspective of economic analysis of contract law, the suspension of contractual obligations offers significant advantages over termination. Firstly, it prevents the costs associated with renegotiating and restructuring contracts. Secondly, maintaining the contractual relationship helps preserve the long-term interests of both parties—especially in contracts involving substantial initial investments. Thirdly, it reduces the expenses of legal confrontations, arbitration, or litigation.

Overall, the institution of contract performance suspension holds a defined position in both Iranian and English legal systems. However, in English law, it is more systematically structured, grounded in established judicial precedents, and aimed at promoting the economic efficiency of contracts. In contrast, Iranian law tends to rely more on the parties' mutual intent and implicitly accepts suspension within specific types of contracts, such as construction and medical agreements. Explicit legislation regarding the conditions and effects of suspension, drawing on international arbitration practices, and broader acceptance of this institution across various contract types could serve as a strategy to enhance the legal and economic security of contracts in Iranian law.

تحلیل کارایی تعلیق اجرای قرارداد در نظام‌های حقوقی ایران و انگلستان با رویکرد به حقوق اقتصادی

میلاد رحمانی^۱، بهنام قنبرپور*^۲، سید علی جبار گلباغی ماسوله^۳

۱ دانشجوی دکترای حقوق خصوصی، دانشکده علوم انسانی، واحد قائم شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائم شهر، ایران.

۲ دانشیار گروه فقه و حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد قائم شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائم شهر، ایران

۳ استادیار گروه فقه و حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد لاهیجان، دانشگاه آزاد اسلامی، لاهیجان، ایران.

کد مقاله: ahrar-53182	
تاریخ دریافت:	چکیده
۲۶ تیر ۱۴۰۳	تعلیق اجرای قرارداد، نه به معنای فسخ یا انحلال قرارداد، بلکه به مثابه توقف موقتی اجرای تعهدات طرفین یا یکی از طرفها به دلایل موجه و استثنایی، مانند: فورس ماژور، عذر قانونی یا تغییر اوضاع و احوال بنیادین تفسیر می شود. این نهاد، در هر دو نظام حقوقی ایران و انگلستان، جایگاه خاصی دارد؛ اما ماهیت، شرایط تحقق، آثار و پیامدهای اقتصادی آن، در هر نظام، تفاوت‌های بنیادینی دارد که شناخت آن‌ها، به ویژه در بستر تحلیل حقوق اقتصادی، ضروری است. پژوهش حاضر، به روش تحلیلی و توصیفی با هدف تحلیل اقتصادی کارایی تعلیق اجرای عقد در نظام‌های حقوقی ایران و انگلستان سامان یافته است. یافته‌های تحقیق بیانگر این واقعیت است که در نظام حقوقی ایران، اگرچه تعلیق اجرای تعهد در قالب ماده: ۲۲۷ قانون مدنی و نظریه‌های فقهی از جمله: عذر مشروع و امکان ناپذیری موقت، قابل توجیه است، اما قواعد صریح و نظام‌مندی برای آن، وجود ندارد. از منظر تحلیل حقوق اقتصادی، کارایی نهاد تعلیق اجرای قرارداد، به توانایی آن در کاهش هزینه‌های معامله، جلوگیری از بروز خسارات جبران ناپذیر، حفظ انگیزه طرفین برای اجرای قرارداد در آینده و توزیع بهینه خطر بستگی دارد. در نظام حقوقی انگلستان، پیش بینی دقیق بندهای فورس ماژور و امکان تف‌سیر عقلانی و هدفمند از سوی دادگاه‌ها موجب افزایش پیش بینی پذیری حقوقی و کاهش هزینه‌های عدم اطمینان می‌شود. همچنین، در این نظام، دادگاه‌ها با لحاظ منفعت اقتصادی قرارداد، به جای پافشاری صرف بر قواعد شکلی، اجرای قرارداد را تا رفع مانع معلق می‌سازند که این رویکرد، منجر به حفظ روابط اقتصادی بلند مدت و پرهیز از انحلال‌های زیانبار می‌شود.
تاریخ پذیرش:	
۱ مهر ۱۴۰۳	
تاریخ انتشار:	
۱ مهر ۱۴۰۳	
کلیدواژه‌ها:	
تعلیق اجرای قراردادها، توقف موقتی اجرای تعهدات، عقیم شدن اجرای قراردادها، کارایی تعلیق اجرای قرارداد، تحلیل حقوق اقتصادی قراردادها.	
موضوع‌های موضوعی	
حقوق مدنی	

نویسنده مسئول: بهنام قنبر پور

آدرس: دانشیار گروه فقه و حقوق، دانشکده علوم انسانی، واحد قائم شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائم شهر، ایران.

ایمیل: b.ghanbarpour@qaemiau.ac.ir

۱- مقدمه

رویکرد تحلیل اقتصادی در عالم حقوق، یک علم نوپا است. دلایل بسیاری که زمینه ساز آن بوده است، همراه و همگام با تحولات اقتصادی، شکل و توسعه پیدا کرده است و در راستای حمایت از اقتصاد، حقوق را متحول ساخته است. به صورت کلی، تحلیل اقتصادی حقوق، در چهارچوب پیوند حقوق و اقتصاد معنا پیدا می کند. این رویکرد، از معیارها و ابزارهای علم اقتصاد به منظور تحلیل پدیده های حقوقی بهره می گیرد. تاثیرگذاری علم اقتصاد و مؤلفه های آن در سایر علوم، به ویژه حقوق، آنچنان است که امروزه، در نظام های توسعه یافته، قانونگذاری، بدون در نظر گرفتن پیوست های اقتصادی صورت نمی پذیرد .

تأثیر علم اقتصاد در حقوق، از منظر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز به رسمیت شناخته شده است و اصل ۷۵ قانون اساسی نیز به آن، اشاره دارد که نشان دهنده اهمیت علم اقتصاد در حقوق و عمل قانونگذاری است (رستمی، ۱۳۹۸: ۵۶).

البته، بایستی دیدگاه درستی در ارتباط با تحلیل اقتصادی ارائه کرد؛ به این معنا که در تحلیل اقتصادی در عالم حقوق، هیچگاه کارآمدی، بر عدالت و عدالت، بر کارآمدی ترجیح ندارد؛ ضمن اینکه تحلیل اقتصادی، یک تحلیل صرفاً ارزش مدار نیست و بر مواردی همچون: کارآمدی، بهره وری و نتیجه بخشی و نهایتاً، مرجح بودن یک نهاد حقوقی بر نهاد یا نهادهای حقوقی دیگر تأکید می کند. برای نمونه، در ارتباط با نهاد تعلیق اجرای قراردادهای از منظر تحلیل اقتصادی، این سؤال مطرح است: چه مزیت هایی در این نهاد وجود دارد که می تواند آن را بر سایر ضمانت اجراها در حقوق قراردادهای، مانند: فسخ، انفساخ و بطلان، ترجیح دهد و یا حداقل، آن را یک ضمانت اجرای جدید، مورد شناسایی قرار داد .

اهمیت تحلیل اقتصادی تعلیق اجرای قراردادهای، از چند باب است: اولاً، تحلیل اقتصادی، نوعی ارزیابی مبتنی بر هزینه فایده است که هم مزایا و هم معایب یک نهاد حقوقی را مورد بررسی قرار می دهد و مجموعاً، بر اساس همین نوع تحلیل، پیشنهاد می دهد: قانونگذار، تعلیق اجرای قراردادهای را بپذیرد یا خیر .

ثانیاً، اگرچه در قراردادهای ساده، به کارگیری ضمانت اجراهایی، مانند: بطلان قراردادهای، می تواند سودمندی بیشتری نسبت به ضمانت اجراهای ملایم تر، مانند: فسخ قراردادهای داشته باشد، اما در قراردادهای پیچیده، به کارگیری ضمانت اجراهای شدید، مانند: بطلان می تواند اساس روابط اقتصادی و تجاری را در سطوح مختلف، تحت تاثیر قرار بدهد و از این رو، تحلیل اقتصادی تعلیق اجرای قراردادهای، در این نوع قراردادهای مورد نظر است که امروزه، اکثریت قراردادهای را شامل می گردد .

با وجود اینکه اصل بر ایفاء تعهدات، اعم از قانونی، قراردادی و عرفی، از سوی از طرفین قراردادهای است و این انتظار، به صورت مشروع نیز وجود دارد که هر یک از طرفین بنا به شرایط مقرر، نسبت به این ایفاء اقدام کنند، اما گاهی، به سبب رخدادهای پیش بینی نشده ای که صورت می پذیرد، امکان این امر وجود دارد که ایفاء این تعهدات به صورت دائم یا موقت امکان پذیر نباشد. در این شرایط، طرفین می کوشند تا به انحای مختلف از حقوق و منافع قانونی و قراردادی خود محافظت کنند و یکی از این راه ها، تعلیق اجرای قرارداد است .

قانون مدنی ایران، از تعلیق اجرای قرارداد، در شمار ضمانت اجراء، به صراحت صحبت نکرده است و ضمانت اجراهای نقض تعهدات، مواردی همچون: بطلان، فسخ و منفسخ شدن قرارداد است؛ البته، قانونگذار، در برخی از مواد قانون مدنی، به صورت ضمنی، به تعلیق اجرای قرارداد اشاره دارد؛ برای نمونه، ماده: ۵۲۷ قانون مدنی در ارتباط با مزارعه بیان می دارد: هرگاه، زمین، به واسطه فقدان آب یا علل دیگر از این

قبیل، از قابلیت انتفاع خارج شود و رفع مانع ممکن نباشد، عقد مزارعه منفسخ می‌شود. با اینکه در ماده فوق الذکر، صحبت از انفساخ عقد مزارعه، به میان آمده است، با این حال، بازه زمانی فقدان آب تا زمان مشخص شدن امکان یا عدم امکان قابلیت انتفاع مشخص نشده است و در این زمان، می‌توان نوعی تعلیق اجرای قرارداد را از سوی قانونگذار افاده کرد.

همین وضعیت، در ماده: ۴۷۸ قانون مدنی، در ارتباط با معیوب بودن مورد اجاره، حاکم است؛ این ماده، اشاره دارد: هرچند مستاجر می‌تواند اجاره را در این وضعیت، فسخ و یا با اجرت قبول کند، اما در صورتی که ایراد قابل رفع است، امکان فسخ قرارداد برای وی وجود ندارد. در این راستا، این پرسش مطرح است که بین زمان پیدایش عیب تا زمان رفع یا عدم رفع عیب، وضعیت عقد اجاره به چه صورت است که باید پاسخ داد: تعلیق اجرای قرارداد، یک ضمانت اجرا قابل اعمال است.

به طور کلی، عواملی وجود دارند که موجب تعلیق اجرای قرارداد در نظام حقوقی ایران می‌شوند؛ از جمله: قوه قاهره یا همان فورس ماژور. در مواد: ۲۲۷ و ۲۲۹ قانون مدنی، به موضوع فورس ماژور اشاره شده است. در این مواد، ذکر شده است که در صورت اثبات فورس ماژور، عدم استحقاق متعهد له به دریافت خسارت مفروض است؛ با این حال، در این مواد، در ارتباط با وضعیت قراردادی صحبت نشده است که در آن، فورس ماژور صورت گرفته است. در ارتباط با این ابهام، باید گفت: باید بین دو وضعیت عدم امکان دائمی و عدم امکان موقت اجرای تعهدات قراردادی، به تفکیک، قائل شد؛ در وضعیتی که فورس ماژور، موجب عدم امکان دائمی اجرای قرارداد است، باید به انحلال قرارداد، قائل شد، اما در صورتی که فورس ماژور، موجب عدم امکان موقت اجرای قرارداد است، تعلیق اجرای قرارداد، خود، یک ضمانت اجراء است.

در نظام حقوقی ایران، تعلیق اجرای قراردادها، یکی از ابزارهای حقوقی در شرایط خاص پیش بینی نشده است و آثار آن به طور مستقیم، با احکام قانونی و مقررات مرتبط، قابل بررسی است. طبق ماده: ۲۳۶ قانون مدنی، هرگاه، اجرای تعهد، به دلیل فورس ماژور یا شرایط غیر قابل پیش بینی، موقتاً، ممکن نیست، طرفین می‌توانند با رعایت شرایط قانونی، اجرای تعهد را به تعویق اندازند و هیچیک از طرفین، مسئول نقض قرارداد شناخته نمی‌شود. این قاعده، در قراردادهای خصوصی، کاربرد دارد؛ به ویژه، در مواقعی قابل اعمال است که ادامه اجرای تعهدات، باعث زیان غیرمعارف است.

همچنین، در ماده: ۲۱۸ قانون مدنی، اصول عمومی قراردادها تصریح شده است: تعهدات باید با حسن نیت اجرا شود و در صورتی که اجرای قرارداد، به دلیل عوامل خارج از اراده طرفین، غیر ممکن یا بسیار دشوار است، تعلیق اجرای قرارداد مجاز است و آثار حقوقی آن، شامل رفع مسئولیت ناشی از تأخیر و کاهش زیان احتمالی طرفین است.

علاوه بر این، ماده: ۳۹ قانون تجارت نیز در قراردادهای تجاری، پیش بینی کرده است: در صورت بروز وقایع غیر مترقبه ای که مانع اجرای تعهدات است، طرفین می‌توانند اجرای قرارداد را معلق کنند و در این حالت، حق مطالبه خسارت ناشی از تأخیر، به طور موقت، محدود می‌شود.

در حوزه قراردادهای دولتی، ماده: ۴ قانون محاسبات عمومی کشور و مقررات پیمان‌های دولتی، تصریح دارند: در صورت بروز موانع قانونی یا شرایط اضطراری، دستگاه‌های اجرایی می‌توانند اجرای قراردادها را به طور موقت تعلیق کنند؛ بدون اینکه متعهد دولتی، مسئول نقض قرارداد تلقی شود.

آثار تعلیق اجرای قراردادها در نظام حقوقی ایران، شامل: حفظ تعادل حقوق و تعهدات طرفین، جلوگیری از ورود خسارت غیرضروری، امکان بازنگری در شرایط قرارداد و ایجاد فرصت برای رفع موانع اجرای قرارداد است.

علاوه بر این، تعلیق اجرای قراردادهای، نقش پیشگیرانه دارد و مانع از ایجاد اختلافات قضایی طولانی است؛ زیرا طرفین فرصت دارند با توافق متقابل یا اعمال راهکارهای جایگزین، تعهدات خود را به انجام برسانند.

از منظر حقوق کیفری و مسئولیت قراردادی، تعلیق اجرای قرارداد موجب می‌شود اقدامات طرفین در مدت تعلیق، فاقد آثار مجرمانه یا حقوقی ناشی از نقض تعهدات تلقی شود و مسئولیت حقوقی آنان، به موارد نقض عمدی یا سوء نیت محدود گردد.

در نتیجه، تعلیق اجرای قراردادهای در نظام حقوقی ایران، افزون از اینکه بر اساس قوانین مدنی، تجارتي و مقررات دولتي، دارای مشروعیت است، ابزاری عملی برای مدیریت مخاطرات قراردادهای و تعدیل آثار منفی ناشی از شرایط غیر قابل پیش بینی و راهکاری مؤثر برای حفظ حقوق و منافع طرفین در مواجهه با شرایط اضطراری و فورس ماژور است.

در مدت تعلیق اجرای قراردادهای در نظام حقوقی ایران، تعهدات طرفین قرارداد، متأثر از وضعیت تعلیق شده و با شرایط خاصی همراه است. بر اساس ماده: ۲۳۶ قانون مدنی و اصول عمومی قراردادهای، تعهدات ماهوی طرفین تا زمانی که قرارداد به حالت تعلیق درآمده است، به طور کامل متوقف نمی‌شود، بلکه اجرای آن به تعویق می‌افتد و طرفین مکلف هستند از انجام اقداماتی خودداری کنند که موجب افزایش ضرر یا نقض حقوق طرف مقابل شود؛ این، بدان معنا است که تعهدات ایجابی مانند: پرداخت وجه، تحویل کالا و یا ارائه خدمات، تا زمان رفع موانع و پایان مدت تعلیق، به حالت تعویق در می‌آید و تخلف از آن، در مدت تعلیق، مسئولیت حقوقی ایجاد نمی‌کند؛ مگر اینکه سوء نیت یا قصور عمدی طرفین احراز شود.

علاوه بر این، طرفین قرارداد، در طول مدت تعلیق، نسبت به حفظ وضعیت موجود و جلوگیری از تضییع یا آسیب به موضوع قرارداد، موظف هستند؛ برای مثال، در قراردادهای خرید و فروش کالا، فروشنده، مکلف است: کالا را در شرایط مناسب، نگهداری کند و خریدار، موظف است: نسبت به حفظ حقوق مالکانه و آماده سازی شرایط تحویل، اقدام کند، تا پس از پایان مدت تعلیق، امکان اجرای قرارداد، بدون خسارت فراهم باشد. در قراردادهای خدماتی یا پیمانکاری، تعلیق، موجب توقف موقت ارائه خدمات نمی‌شود، بلکه چهارچوب زمانی اجرای تعهدات، به تعویق می‌افتد و طرفین باید آمادگی لازم را برای ادامه اجرای قرارداد، پس از رفع موانع داشته باشند.

همچنین، در تعلیق اجرای قراردادهای دولتی یا قراردادهای تجارتي، مقررات خاصی، مانند: ماده: ۳۹ قانون تجارتي یا ماده: ۴ قانون محاسبات عمومی کشور، اعمال می‌شود که تعهدات طرفین را به صورت متناسب با وضعیت تعلیق، تنظیم می‌کند و طرفین، حق مطالبه خسارت ناشی از تأخیر اجرای تعهدات را تا پایان مدت تعلیق ندارند؛ مگر در مواردی که خسارت، ناشی از اقدام غیر مجاز یا قصور آنان است.

به طور کلی، در طول مدت تعلیق اجرای قرارداد، تعهدات طرفین، حالت موقت تعلیق یافته دارد، اما مسئولیت مراقبت و جلوگیری از ایجاد خسارت به طرف مقابل، همچنان برقرار است و باید پس از رفع موانع، اجرای تعهدات، مطابق مفاد قرارداد و با رعایت حسن نیت انجام شود.

نهاد تعلیق اجرای قراردادهای در نظام حقوقی انگلستان، دارای ریشه های عمیقی است و ظاهراً، این نهاد، از نظام حقوقی انگلستان، به نظام حقوقی ایران راه یافته است. این نهاد، در نظام حقوقی انگلستان، دارای مبانی و شرایط دقیقی است و بر همین اساس، مبنای استیصال یا درماندگی و یا همان نظریه عقیم سازی قرارداد، یک دکترین کهن حقوق کامن لایی است که مبنای اصلی تعلیق اجرای قراردادهای است. طبق این دکترین، ممکن است یک اتفاق و یا یک واقعه که خارج از تقصیر هر یک از طرفین قرارداد است، به نحوی رخ دهد که یک طرف را از ایفای تعهدات قراردادی خود، ناتوان یا مستأصل سازد.

در هر صورت، در نظام حقوقی انگلستان، تعلیق اجرای قراردادها را یک ابزار حقوقی برای مدیریت قراردادها در شرایطی می‌شناسد که اجرای تعهدات به طور موقت غیر ممکن یا دشوار می‌شود و آثار آن بر روابط قراردادی طرفین با توجه به اصول عمومی قراردادها و رویه قضایی قابل بررسی است. تعلیق اجرای قرارداد، معمولاً، بر مبنای مفاد قرارداد یا رویه ضمنی اعمال می‌شود و می‌تواند از فورس ماژور، شرایط غیر قابل پیش بینی و یا توافق طرفین ناشی شود. در صورت اعمال تعلیق، اجرای تعهدات طرفین به حالت تعویق درمی‌آید و عدم انجام تعهدات در مدت تعلیق، به طور کلی، مسئولیت قراردادی ایجاد نمی‌کند، مشروط بر اینکه طرفین در اعمال تعهدات، قصور یا سوء نیت نداشته باشند.

یکی از آثار مهم تعلیق اجرای قراردادها در حقوق انگلستان حفظ حق طرفین برای اجرای قرارداد پس از رفع موانع است و این امر به جلوگیری از فسخ فوری یا دعوی خسارت کمک می‌کند. دادگاه‌ها در انگلستان معمولاً بررسی می‌کنند که آیا شرایط فورس ماژور یا شرایط معادل آن باعث شده است که اجرای قرارداد به طور موقت غیرممکن شود و در نتیجه تعلیق مشروعیت دارد یا خیر. طول مدت تعلیق، هر یک از طرفین، به رعایت حسن نیت و جلوگیری از آسیب رساندن به حقوق طرف مقابل، مکلف است و نمی‌تواند اقداماتی انجام دهد که پس از رفع موانع، اجرای قرارداد را غیرممکن سازد.

علاوه بر این، تعلیق اجرای قرارداد می‌تواند بر حقوق و تعهدات مالی طرفین نیز تأثیر بگذارد؛ برای مثال، پرداخت‌ها یا تحویل کالا و خدمات، تا پایان مدت تعلیق، به تعویق می‌افتد و طرفین، از مسئولیت تأخیر یا خسارت، در مدت تعلیق، مصون هستند؛ مگر در مواردی که کوتاهی یا سوء نیت آن‌ها محرز گردد.

در قراردادهای تجارتي بین المللی که تحت قوانین انگلستان تنظیم شده‌اند، تعلیق اجرای قرارداد، به ویژه در مواردی که قرارداد، شامل بندهای فورس ماژور یا بندهای تعلیق است، آثار روشنی بر تعهدات قراردادی و حقوق طرفین دارد و امکان بازنگری در زمان بندی، اصلاح شرایط تحویل، یا اعمال اقدامات جایگزین را فراهم می‌آورد.

به طور کلی، آثار تعلیق اجرای قراردادها در نظام حقوقی انگلستان شامل: توقف موقت تعهدات، محدودیت مسئولیت قراردادی طرفین در مدت تعلیق، حفظ امکان اجرای قرارداد پس از رفع موانع، الزام به رعایت حسن نیت و جلوگیری از ایجاد خسارت غیر ضروری به طرف مقابل است و این قاعده، ابزار عملی و قضایی است که برای مدیریت شرایط غیر قابل پیش بینی و کاهش اختلافات قراردادی مورد استفاده قرار می‌گیرد. با توجه به اینکه تعلیق اجرای قراردادها، یک نهاد حقوقی کامن لایی است، نوشتار حاضر، مترصد تبیین شرایط، نحوه به کارگیری و جایگاه آن در کنار دیگر ضمانت‌های اجرایی قراردادها، مانند: فسخ، تبیین مبانی و آثار تعلیق اجرای قراردادها با تکیه بر تحلیل اقتصادی و نیز تبیین چالش‌ها و خلاءهایی است که در عرصه‌های قانونگذاری و قضایی، با آن مواجه است.

تفاوت‌های مهمی میان نهاد تعلیق اجرای قرارداد در نظام حقوقی ایران و فقه امامیه، دیده می‌شود؛ اولاً، در نظام فقه امامیه، جایگاه نهاد تعلیق اجرای قرارداد در قراردادهای مدنی و قراردادهای تجارتي، متفاوت است؛ به این معنا که در زمینه قراردادهای مدنی، تعلیق اجرای قرارداد، صرفاً، در ارتباط با تعهدات مهم قراردادی امکان پذیر است، اما در قراردادهای تجارتي در ارتباط با تعهدات غیرمهم نیز قابل اجراست؛ این در حالی است که در نظام حقوقی ایران، جایگاه نهاد تعلیق اجرای قرارداد، مشخص نیست و صرفاً، به صورت موردی و آن هم ضمنی امکان پذیر است.

ثانیاً، اهدافی که در فقه امامیه در ارتباط با تعلیق اجرای قرارداد وجود دارد، متفاوت با اهدافی است که در نظام حقوقی ایران مطرح است؛ بدین معنا که در فقه امامیه، فسخ و بطلان قرارداد، آخرین ضمانت اجرای مدنی در دسترس نیست و فقه امامیه، با راهکارهایی مانند: الزام به ایفای تعهدات قراردادی، موجب استثنایی شدن فسخ و بطلان نمی‌شود؛ حال اینکه قانونگذار، در نظام حقوقی ایران، فسخ و بطلان را آخرین

راه انتخاب کرده است و از روش‌های مختلف تلاش می‌کند تا مانع از فسخ و بطلان شود؛ از این رو، تعلیق اجرای قرارداد در نظام حقوقی ایران در طول سایر ضمانت اجراهای مدنی است؛ در حالی که در فقه امامیه، در عرض ضمانت اجراهای مدنی است.

۲- مفهوم شناسی تعلیق اجرای قراردادها

۱-۲- نظام حقوقی ایران

هرگاه، بروز حادثه‌ی موجب عدم امکان اجرای تعهد، موقت باشد، فورس ماژور، موجب تعلیق قرارداد است و پس از رفع مانع، قرارداد، اثر خود را باز می‌یابد؛ مشروط بر اینکه اجرای آن، فایده خود را حفظ کرده باشد و با اراده‌ی طرفین، منطبق باشد. تشخیص اینکه آیا بعد از انقضای مدت تعلیق، قرارداد، فایده خود را حفظ کرده است و اجرای آن با اراده‌ی طرفین سازگار است یا خیر، با دادگاه است. در صورتی که دادگاه تشخیص دهد: ماهیت قرارداد، به کلی دگرگون شده است و اجرای آن، خلاف اراده‌ی مشترک طرفین در زمان وقوع عقد است، حکم به انحلال آن می‌دهد. معمولاً، درباره‌ی قراردادهایی که جنگ، اجرای آن‌ها را تعلیق می‌کند، این پرسش مطرح است و دادگاه باید ببیند: آیا بعد از جنگ، قرارداد، فایده خود را حفظ کرده است؟

به هر تقدیر، در صورت تعلیق قرارداد به علت فورس ماژور، متعهد، مسئول خسارات ناشی از عدم اجراء، یا تأخیر اجراء، در مدت تعلیق نیست؛ چنانکه دیوان داوری ایران - ایالات متحده، در رأی شماره: ۲-۴۹-۲۴، مورخ: ۵ مرداد ۱۳۶۲ بدان تصریح کرده است. به طور کلی، یکی از آثار فورس ماژور، براءت و عدم مسئولیت متعهد است و در آنجا که قرارداد، به علت فورس ماژور، اجراء نشده است و یا در اجرای آن تأخیری روی داده است، متعهد له نمی‌تواند بدین سبب، مطالبه خسارت کند (پاتریک و دیگران، ۱۳۸۰: ۸۷).

حکم به تعلیق اجرای تعهد یا قرارداد، با رفع وضعیت فوق العاده و برگشت اوضاع و احوال به شرایط عادی و معمولی که قرارداد در آن شرایط، منعقد گردیده است، موضوع این قسمت از آثار قرارداد مبنی بر ادامه قرارداد است. درست است که شرایط لازم برای تحقق اصل تغییر اوضاع و احوال، ممکن است ایجاد شده باشد، اما این وضعیت ممکن است دائمی نباشد و با کمی انتظار، بدون دشواری و بدون اینکه ضرری متوجه متعهد له گردد، اجرای تعهد، میسر شود که در این صورت، متعهد، بدون اینکه بتواند به اصل تغییر اوضاع و احوال و دشواری، استناد کند، به انجام تعهد، مجبور است (عسکری و احتشامی، ۱۳۹۵: ۱۸۵).

۲-۲- نظام حقوقی انگلستان

در نظام حقوقی انگلستان، مفهوم تعلیق اجرای قراردادها، با وصف نهاد یا وضعیت موقتی حقوقی بررسی می‌شود که به موجب آن، اجرای تعهدات ناشی از قرارداد، بدون فسخ یا انحلال کلی آن، متوقف می‌شود، به گونه‌ای که طرفین همچنان به اعتبار قرارداد، پایبند باقی می‌مانند، اما انجام تعهدات، در مدتی مشخص یا تا رفع مانع، تعلیق می‌شود. این نهاد در حقوق انگلستان، به صورت مفهومی مستقل قانون‌گذاری نشده است، بلکه عمدتاً، در قالب قواعد نشأت‌گرفته از حقوق قراردادها، اصول انصاف، رویه قضایی و تفسیر شرایط ضمنی قراردادها تبلور یافته است.

یکی از بنیان‌های اصلی پذیرش تعلیق اجرای قرارداد در حقوق انگلستان، اصل بنیادین: آزادی قراردادی است. به موجب این اصل، طرفین قرارداد می‌توانند به صورت صریح یا ضمنی، شروطی در قرارداد پیش بینی کنند که به آن‌ها اجازه دهد اجرای تعهدات را در شرایطی خاص به حالت تعلیق درآورند. این موضوع در پرونده‌های متعددی نظیر *Cargo Carriers Corp v Citati [1957] Universal & Hong*

Kong Fir Shipping Co Ltd v Kawasaki Kisen Kaisha Ltd [1962] تأیید شده است؛ جایی که دادگاهها در خصوص تعلیق اجرا به دلیل نقض جزئی یا دیرکرد طرف مقابل، تفکیکی میان نقض اساسی و غیر اساسی قائل شدند و نتیجه آن را تعلیق یا استمرار اجرای قرارداد دانستند .

از منظر رویه قضایی، تحلیل قضات در خصوص امکان تعلیق، عموماً ناظر بر اصولی مانند: شرط ضمنی وفاداری در اجراء، اصل انصاف و ضرورت حفظ موازنه در روابط قراردادی است. در نظام حقوقی انگلستان، قاعده تعلیق اجرای قراردادها بر اساس آرای قضایی مستند و توسعه یافته است که نمونه‌های آن، نقش روشن این قاعده را نشان می‌دهند. در پرونده Taylor v Caldwell [1863] 3 B & S 826، قرارداد اجاره سالن برای برگزاری کنسرت منعقد شد، اما قبل از اجرای تعهد، سالن دچار آتش‌سوزی شد و از بین رفت. دادگاه تصمیم گرفت که اجرای قرارداد به دلیل غیرممکن شدن موقت، مشروعیت ندارد و طرفین مسئول نقض قرارداد نیستند. این رأی، اهمیت شرایط خارج از کنترل طرفین و ضرورت تعلیق اجرای تعهدات در مواقع فورس ماژور را نشان می‌دهد و مبنای اولیه قاعده تعلیق در حقوق انگلستان محسوب می‌شود .

در پرونده National Carriers Ltd v Panalpina (Northern) Ltd [1981] AC 675، موضوع قرارداد حمل و نقل بود و شرایط غیرقابل پیش بینی، مانع از اجرای تعهدات شد. دادگاه تأکید کرد: زمانی، تعلیق قرارداد، مشروع است که مانع اجرای تعهدات موقت یا دائم خارج از اراده طرفین باشد و این تعلیق، چونان ابزاری برای تعدیل مسئولیت حقوقی و جلوگیری از فشار غیرعادلانه عمل می‌کند .

همچنین در پرونده Hong Kong Fir Shipping Co Ltd v Kawasaki Kisen Kaisha Ltd [1962] 2 QB 26، نقض اساسی در عملکرد کشتی، موجب تأخیر در تحویل کالا شد و دادگاه، به دلیل نقض اساسی، اصولی، برای تعلیق اجرای تعهدات موقت، ارائه داد. تحلیل این پرونده، نشان می‌دهد: تعلیق قرارداد می‌تواند چونان راهکاری انعطاف پذیر برای مدیریت ریسکها و حفظ تعادل حقوقی طرفین به کار گرفته شود و آثار منفی ناشی از نقض قرارداد، کاهش یابد .

این آرای قضایی با تأکید بر فورس ماژور، غیرممکن بودن موقت، نقض اساسی و رعایت حسن نیت، نشان می‌دهند که در حقوق انگلستان تعلیق اجرای قراردادها، نه تنها ابزار قانونی برای حفاظت از طرفین است، بلکه امکان بازنگری و اجرای تعهدات، پس از رفع موانع را فراهم می‌آورد و از ایجاد مسئولیت غیرضروری جلوگیری می‌کند و راهکاری عملی برای مدیریت شرایط غیرقابل پیش بینی و کاهش اختلافات قراردادی شناخته می‌شود .

در بسیاری از قراردادهای تجاری، به ویژه در حوزه‌های ساخت و ساز، انرژی و خدمات مالی، شروطی همچون Suspension Clauses یا Force Majeure Clauses پیش‌بینی می‌شود که به طرف متضرر یا در معرض خطر، اجازه می‌دهد اجرای تعهدات خود را تا زمان رفع مانع، به حالت تعلیق درآورد، بدون اینکه قرارداد، به طور کامل فسخ شود .

برای مثال، در حوزه قراردادهای ساختمانی، قراردادهای استاندارد مانند JCT Standard Building Contracts یا NEC Contracts معمولاً دارای بندهایی صریح در خصوص امکان تعلیق اجرای کار توسط پیمانکار یا کارفرما هستند. به موجب این شروط، در صورت تأخیر در پرداخت، عدم تحویل نقشه‌ها، یا موانع قانونی، پیمانکار می‌تواند به صورت موقت از انجام تعهدات، خودداری کند و پس از رفع مانع، اجرای قرارداد ادامه می‌یابد .

در خصوص نهاد خنثی سازی قرارداد که در حقوق انگلستان جایگاهی مهم دارد، باید توجه داشت: خلاف تعلیق، این نهاد، موجب انحلال کامل قرارداد می‌شود و بنابر این، از حوزه تعلیق خارج است؛ با این حال، در برخی آراء دادگاهها، مانند National Carriers Ltd v

Panalpina (Northern) Ltd [1981] تمایزی دقیق میان نهاد خنثی سازی قرارداد و وضعیت‌هایی ارائه شده است که صرفاً، تعلیق موقت ایجاد می‌کنند. در این پرونده، دادگاه اعلام کرد: چنانچه مانع، به گونه‌ای است که تنها، به طور موقت، مانع اجراء می‌شود، امکان تفسیر قرارداد، به نحوی وجود دارد که تعلیق را مجاز بدانند، مشروط به اینکه طرفین، چنین تفسیری را مد نظر داشته باشند، یا عرف تجارتي، آن را بپذیرد .

همچنین، رویه قضایی انگلستان، در راستای حفظ منافع اقتصادی و تعادل قراردادی، امکان تعلیق را در مواردی مانند: نقض انکارگونه یا نقض پیش‌دستانه نیز مورد بررسی قرار داده است. در این موارد، اگر یکی از طرفین اجرای تعهد خود را انکار کند، یا به طور جدی، اعلام کند: قادر به اجرای تعهدات نیست، طرف دیگر می‌تواند اجرای تعهد خود را به طور موقت، متوقف کند، تا وضعیت، روشن شود؛ بدون اینکه چنین امری، به معنای فسخ باشد. این مسأله در پرونده The Mihalis Angelos [1971]: تحلیل شده و مبنایی برای توسعه نهاد تعلیق در رویه عملی قراردادهای تجارتي فراهم آورده است .

در نهایت، حقوق انگلستان با تکیه بر ساختار قضازده (Common Law) و تفوق رویه قضایی، اجازه توسعه تدریجی مفهوم تعلیق اجرای قرارداد را از طریق تحلیل نفع اقتصادی، شرایط ضمنی، اصول منصفانه و مقتضیات تجارتي فراهم کرده است؛ به این ترتیب، تعلیق نه یک نهاد قانون‌گذاری شده مستقل، بلکه نتیجه تفسیر قضایی و اراده طرفین، در قالب شروط قراردادی، در ساختار حقوقی انگلستان جایگاه دارد. این میان، تحلیل‌های اقتصادی مانند: ارزیابی هزینه فایده، تأثیر تعلیق بر بازده اقتصادی قرارداد و تخصیص ریسک نیز به طور فزاینده‌ای در استدلال‌های دادگاه‌ها و قراردادهای تجارتي دیده می‌شود؛ هرچند به صراحت وارد متون قانونی نشده‌اند .

تعلیق اجرای قراردادهای در نظام حقوقی ایران و انگلستان از حیث شرایط و آثار، دارای تفاوت‌های قابل توجهی است که ناشی از تفاوت‌های ساختاری و ماهوی این دو نظام حقوقی است. در نظام حقوقی ایران، تعلیق اجرای قراردادهای، عمدتاً، در شرایط محدود و خاصی پذیرفته می‌شود و به طور کلی، قانون صریح و مستقلی درباره این نهاد وجود ندارد؛ بنابر این، پذیرش آن، معمولاً، بر پایه اصول کلی حقوقی، مانند: قاعده لاضرر، تعذر انجام تعهد، فورس ماژور و قواعد فقهی صورت می‌گیرد .

شرایط تعلیق، در حقوق ایران، غالباً، محدود به بروز حوادث غیرقابل پیش‌بینی، قهری و خارج از اراده طرفین است که اجرای قرارداد را عملاً، غیرممکن یا بسیار دشوار می‌سازد .

آثار تعلیق در این نظام، به معنای توقف موقت اجرای تعهدات است، اما قرارداد، به قوت خود، باقی می‌ماند و طرفین موظف هستند پس از رفع مانع، به اجرای تعهدات خود ادامه دهند؛ در عین حال، فقدان مقررات صریح، موجب شده است: تفسیر قضایی و شرایط عرفی، نقش بسزایی در تعیین دامنه و آثار تعلیق داشته باشند و این امر، گاه، به ناهمگونی رویه‌ها و عدم قطعیت حقوقی منجر می‌شود .

متقابلاً، در نظام حقوقی انگلستان، تعلیق اجرای قراردادهای، در چهارچوب قواعد منعطف و روشن‌تر قرار دارد و از طریق مفاهیمی همچون: خنثی‌سازی قرارداد و همچنین شرط‌های معاف‌کننده و تعلیق ضمنی تعهدات شناخته می‌شود .

شرایط تعلیق در حقوق انگلستان، نه تنها شامل حوادث قهری و غیرمنتظره است، بلکه بر مبنای تفسیر قضایی دقیق‌تر و شمول بیشتری برخوردار است؛ برای مثال، در مواردی که اجرای قرارداد به دلیل تغییرات اساسی و غیرقابل پیش‌بینی در شرایط، بی‌معنا یا غیرممکن شود، قرارداد به طور خودکار تعلیق یا حتی منحل می‌گردد .

آثار تعلیق در این نظام از نظر حقوقی، جامع تر و سیستماتیک تر تعریف شده است؛ تعلیق می تواند به توقف اجرای تعهدات، منجر شود، یا در موارد خاص، باعث انحلال کامل قرارداد گردد.

علاوه بر این، در حقوق انگلستان، امکان پیش بینی تعلیق از طریق شرط های قراردادی و به کارگیری شرایط معاف کننده، شرایط انعطاف پذیرتری را برای طرفین فراهم می آورد که در حقوق ایران، کمتر مشاهده می شود.

همچنین، در حقوق انگلستان آثار تعلیق، معمولاً، به صورت یکپارچه و هماهنگ با قواعد جبران خسارت و تعهدات متقابل، تبیین می شود، در حالی که در حقوق ایران، این هماهنگی، گاهی، دچار ابهام است و اعمال آثار تعلیق، بیشتر، تابع تصمیم قضایی و عرف است.

به طور کلی، در نظام حقوقی انگلستان، شرایط تعلیق اجرای قراردادها از انعطاف بیشتری برخوردار است و آثار حقوقی آن به صورت دقیق تر و در قالب نظام منسجم حقوقی تعریف شده اند، اما در حقوق ایران، تعلیق، عمدتاً، مبتنی بر شرایط فقهی و اصول کلی است که باعث محدودیت شرایط و ابهام در آثار می شود. این تمایز، موجب شده است: در حقوق انگلستان، تعلیق اجرای قراردادها، ابزاری کارآمدتر و پیش بینی پذیرتر برای مدیریت مخاطرات قراردادی باشد، در حالی که در حقوق ایران، تعلیق، بیشتر جنبه استثنایی و محدود دارد و آثار آن بسته به شرایط و اراده قضایی متفاوت است.

۳- شرایط تعلیق اجرای تعهدات قراردادی در نظام های حقوقی ایران و انگلستان

در نظام حقوقی ایران، تعلیق اجرای تعهدات قراردادی، امری استثنایی تلقی می شود که تنها، در شرایط خاص و با وجود مبانی قانونی یا قراردادی، قابل پذیرش است. اصل کلی در حقوق ایران، این است که قراردادها لازم الاجراء است و طرفین باید طبق ماده ۲۱۹ قانون مدنی به مفاد آن پایبند باشند، مگر اینکه به تراضی اقاله یا به علت قانونی منسوخ گردد. با این حال، شرایطی پیش بینی شده است که می تواند اجرای تعهدات را به صورت موقت معلق کند. یکی از مهمترین این شرایط بروز حوادث قهری یا فورس ماژور است که مطابق ماده ۲۲۹ قانون مدنی، اگر متعهد به سبب وقوع حادثه ای غیرقابل پیش بینی و خارج از اراده، از اجرای تعهد، ناتوان گردد، مسئول شناخته نمی شود. این امر می تواند منجر به تعلیق اجرای تعهدات تا زمان رفع مانع گردد.

شرط دیگر، توافق صریح یا ضمنی طرفین در قرارداد است که بر اساس اصل آزادی قراردادها مندرج در ماده: ۱۰ قانون مدنی، طرفین می توانند امکان تعلیق اجرای تعهدات را در شرایط خاص پیش بینی کنند و دادگاه ها نیز این توافق را معتبر می دانند.

همچنین، شرایط اضطراری اقتصادی یا اجتماعی که موجب عسر و حرج شدید در اجرای قرارداد گردد، می تواند از منظر قاعده: لاضرر و نیز اصول فقهی مانند: قاعده مصلحت، زمینه ساز پذیرش تعلیق موقت اجرای تعهدات باشد. در رویه قضایی نیز در برخی موارد، دادگاه ها با استناد به عرف و مصلحت عمومی، اجرای قرارداد را به طور موقت، معلق دانسته اند.

افزون بر این، در برخی قوانین خاص، امکان تعلیق، پیش بینی شده است؛ برای مثال، در قراردادهای پیمانکاری دولتی، آیین نامه معاملات دولتی و شرایط عمومی پیمان، کارفرما یا پیمانکار می تواند در صورت وقوع حوادث غیرمترقبه، اجرای قرارداد را به حالت تعلیق درآورد، تا شرایط عادی بازگردد.

بنابر این، شرایط تعلیق اجرای تعهدات قراردادی در حقوق ایران را می توان در سه محور اصلی، خلاصه کرد: نخست، وجود حادثه قهری یا غیرقابل پیش بینی که اجرای قرارداد را ناممکن سازد؛ دوم، توافق صریح یا ضمنی طرفین، در خصوص امکان تعلیق؛ و سوم، ملاحظات فقهی

و قانونی مبتنی بر جلوگیری از ضرر و رعایت مصلحت عمومی. در تمامی این موارد، تعلیق، صرفاً، جنبه موقت دارد و اصل قرارداد، معتبر باقی می ماند و پس از رفع مانع، طرفین، به اجرای کامل تعهدات، موظف هستند.

در نظام حقوقی انگلستان، تعلیق اجرای تعهدات قراردادی نیز در شرایط خاص پذیرفته می شود، اما مبنای آن بیشتر بر اصول حقوق عرفی، دکترین های توسعه یافته قضایی و شروط قراردادی استوار است. اصل بنیادین در حقوق انگلستان، الزام به وفای به عهد است و هرگونه عدم اجرای تعهد در حالت عادی، نقض قرارداد محسوب می شود؛ با این حال، شرایطی وجود دارد که می تواند اجرای تعهدات را موقتاً، معلق کند.

یکی از مهمترین این شرایط، دکترین عدم امکان اجراء است. بر اساس این دکترین که در پرونده معروف (Taylor v Caldwell (1863): تثبیت شد، اگر حادثه ای غیرقابل پیش بینی و خارج از اراده طرفین، موجب شود: اجرای قرارداد، به طور کلی ناممکن گردد، قرارداد منفسخ می شود. با وجود این، رویه قضایی انگلستان در برخی موارد، این وضعیت را نه موجب انحلال کامل، بلکه موجب تعلیق موقت قرارداد دانسته است؛ به ویژه در مواردی که مانع، موقتی است و پس از رفع آن، امکان ادامه اجرای قرارداد وجود دارد.

افزون بر این، یکی از مهمترین ابزارها در حقوق انگلستان برای تعلیق اجرای تعهدات، شروط فورس ماژور است. خلاف حقوق ایران که قاعده قهری بودن فورس ماژور، در قانون مدنی تصریح شده است، در انگلستان وجود چنین شرطی نیازمند تصریح قراردادی است. در عمل، بسیاری از قراردادهای تجارتي و بین المللی شامل این شروط هستند که به طرفین اجازه می دهند در صورت وقوع وقایع غیرقابل کنترل، مانند: جنگ، بلایای طبیعی یا تحریم ها، اجرای قرارداد را به حالت تعلیق درآورند؛ بدون اینکه نقض قرارداد، تلقی شود. دادگاه های انگلستان نیز در بررسی این شروط، به دقت، شرایط درج شده در قرارداد را تفسیر می کنند و دامنه آن را توسعه نمی دهند؛ مگر آنکه صراحتاً، در قرارداد آمده باشد.

همچنین، در رویه قضایی انگلستان، در برخی موارد اصول عدالت و انصاف نیز مبنای پذیرش تعلیق موقت اجرای قرارداد، قرار گرفته است، برای نمونه، دادگاه ها در شرایطی که ادامه اجرای فوری قرارداد، موجب تحمیل زیان غیرمتناسب بر یکی از طرفین است، با صدور دستورات قضایی توقف دادرسی، امکان تعلیق اجرای تعهدات را فراهم آورده اند. این موضوع، به ویژه در قراردادهای تجاری بین المللی و پیمان های بلندمدت کاربرد دارد.

در مجموع، شرایط تعلیق اجرای تعهدات قراردادی در حقوق انگلستان را می توان در سه محور خلاصه کرد: نخست، وقوع حوادثی که تحت دکترین عدم امکان اجراء، اجرای قرارداد را به طور موقت یا کامل غیرممکن می سازد؛ دوم، شروط قراردادی از جمله شروط فورس ماژور که به صراحت امکان تعلیق را پیش بینی می کنند؛ و سوم، مداخله دادگاه ها بر اساس اصول انصاف در مواردی که تعلیق برای جلوگیری از بی عدالتی، ضرورت دارد.

ویژگی مهم حقوق انگلستان در این زمینه، تأکید بر نقش قرارداد و آزادی اراده طرفین است، به گونه ای که تعلیق، عمدتاً، ناشی از پیش بینی قراردادی است و نقش قانون، به صورت مستقیم، کمتر از حقوق ایران است.

۳-۱-عدم پیش بینی

نظریه عدم پیش بینی، نظریه ای در حقوق اداری فرانسه است. هنگامی که حوادث پیش بینی نشده و خارج از اراده متعهد، توازن مالی قرارداد را بر هم زند، به طوری که اجرای قرارداد را با دشواری مواجه و مخارجی بر متعهد تحمیل می کند، متعهد در حالی که موظف به اجرای تعهد خویش است، این استحقاق را دارد که متعهد له بخشی را از خسارت، جبران کند و بخشی از خسارت و هزینه های وارده را نیز خود، بر عهده گیرد (صادقی مقدم، ۱۳۷۹: ۱۷۸).

۳-۲- عقیم شدن اجرای تعهدات

در حقوق انگلیس، اگر هدف خاصی در یک قرارداد مورد نظر طرفین باشد و در اثر بروز حادثه‌ای غیر مترقبه، اوضاع و احوالی به وجود آید که هدف مورد نظر را لغو بی اثر جلوه دهد، متعهد از انجام تعهد معاف و مسئولیتی قبال وضع حادث ندارد. (Burnner, 2009: 411)

در اواخر قرن نوزدهم، دکترین عقیم شدن قرارداد، به وجود آمد. طبق این دکترین، عقیم شدن قرارداد، هنگامی رخ می‌دهد که حوادثی غیرقابل پیش بینی، بدون تقصیر طرفین قرارداد، رخ می‌دهد و شرایط اجرای قرارداد را با آن چیزی به طور چشمگیری متفاوت می‌کند که طرفین، در زمان انعقاد قرارداد، بر عهده گرفته بودند. (Litvinoff, 1985:10)

استیصال یا درماندگی، یک دکترین حقوق کامن لایی است که از نظر ماهیت، به فورس مازور نزدیک است، با این حال، نسبتاً مضیق‌تر است. طبق این دکترین، ممکن است یک اتفاق یا واقعه خارج از تقصیر هر یک از طرفین قرارداد، به نحوی رخ دهد که یک طرف را از ایفای تعهدات قراردادی خود، ناتوان یا مستاصل سازد.

در نظام حقوقی کامن لا، حتی اگر شرط فورس مازور، در یک قرارداد تجارتي نیامده باشد، یک طرف قرارداد می‌تواند در صورتی از ایفای تعهدات قراردادی خود، معاف شود که اثبات کند: یک واقعه عقیم ساز، رخ داده است. (McKendrick, 2013: 53) اینکه یک واقعه خاص، یک واقعه عقیم ساز شمرده شود تا حدود زیادی به تصمیمات پیشین محاکم قضایی بستگی دارد، در حالی که در نظام حقوقی کامن لا، هیچ ملاک و استاندارد عینی برای تشخیص عقیم شدن یک قرارداد، وجود ندارد و معمولاً، موارد زیر برای تشخیص عقیم شدن قرارداد آورده می‌شود:

۱- واقعه عقیم ساز پس از انعقاد قرارداد، رخ می‌دهد؛

۲- در زمان انعقاد قرارداد، وقوع واقعه عقیم ساز فراتر از حدود تفکر و اندیشه طرفین قرارداد است؛

۳- وقوع واقعه عقیم ساز، ایفای قرارداد را غیرممکن می‌کند و یا شدیداً، با آن چیزی متفاوت می‌سازد که ابتدائاً، طرفین، در نظر داشتند؛

۴- هیچیک از طرفین قرارداد، در وقوع واقعه عقیم ساز، تقصیری ندارند. (Brunner, 2009: 88)

بنابر این، برای اینکه حادثه‌ای سبب عقیم شدن قرارداد گردد، باید:

(۱) حادثه از قصور طرفین ناشی نشده باشد؛

(۲) حادثه‌ی به وجود آمده، قرارداد را غیرممکن کند و یا به طور اساسی، از چیزی متفاوت که طرفین هنگام انعقاد قرارداد در نظر داشته‌اند؛

(۳) حادثه، پس از انعقاد قرارداد رخ دهد و قرارداد را به طور عملی یا قانونی، ناممکن کند و یا هدف قرارداد را از بین ببرد؛

(۴) در قرارداد، شرطی در رابطه با حادثه به وجود آمده، پیش بینی نشده باشد. (Gritsenko, 2014: 5)

اینکه نظریه عقیم سازی قرارداد با کدام یک از نظریات در نظام حقوقی داخلی قابل تطبیق است، به نظر می‌رسد: نظریه غبن حادث، متناسب ترین نظریه‌ای که در این خصوص مطرح است. غبن حادث، به این معنا است که غبن که همان نقصان و خسران مالی یا نابرابری اقتصادی و عدم تعادل میان تعهدات طرفین است، نه تنها در مرحله انعقاد عقد بلکه حتی در زمان اجرای تعهدات نیز می‌تواند مؤثر باشد؛ البته، از آنجا که غبن از نظر فقهی، بایستی حتماً، در زمان انعقاد عقد باشد، شرایطی لازم است تا بتوان به نظریه غبن حادث استناد کرد؛ از جمله اینکه

اگر عرف، ضرر ناشی از غبن حادث را ضرری ناروا و نامتعارف بداند و در عین حال، آن را دست کم در عقودی خاص، مانند: عقود عهدهی مستمر، به لزوم عقد نسبت دهد، قید هم زمانی، هیچ تاثیری بر اجرای مفاد قاعده نخواهد داشت (شعبانی و باقری، ۱۳۹۷: ۴۹) .

در رویه قضایی نیز به دکترین عقیم شدن قرارداد اشاره شده است؛ از جمله در قضیه *Hepburn v. Taylor*: که خواننده در دفاعیه خود به دکترین عقیم شدن قرارداد اشاره کرد، دادگاه تصریح نمود: شرایطی که ایفای تعهدات قراردادی را برای طرف مزبور، غیرممکن ساخته است، نباید به سبب تقصیر وی باشد و اینکه عقیم شدن قرارداد نباید خود انگیزه باشد .

در قضیه *Millinum Telecommunications Limited v. Bahamas Telecommunication Company Ltd* .: نیز دادگاه، این اصل را تصدیق کرد که واقعه عقیم ساز، باید در زمانی که طرفین، به انعقاد قرارداد مبادرت می ورزند، فراتر از حدود تفکر و اندیشه و قصد آنان باشد. دادگاه به مانند رأی قبلی، این امر را مورد تصدیق قرار داد که مانع نباید تقصیر هر یک از طرفین قرارداد باشد؛ بنابر این، در صورتی که شرایط و احوال یک واقعه عقیم ساز، به واسطه قصور یا غفلت هر یک از طرفین قرارداد باشد، استناد بدان، با عنوان واقعه عقیم ساز، غیرممکن است .

۳-۳- عدم امکان اجراء

قرارداد بدون دخالت طرفین به طور واقعی ناممکن می شود و در نتیجه باعث عقیم شدن قرارداد می گردد. (Atiyah, 1995: 230) یکی از مهم ترین شرایط امکان پذیری تعلیق اجرای قراردادها، تحقق وضعیت عدم امکان اجراء است. در تحلیل این شرط، باید توجه داشت: تعلیق، به مثابه نهادی متمایز از فسخ یا انحلال قرارداد، زمانی موضوعیت پیدا می کند که اجرای تعهد، در وضعیت عادی، غیرممکن شده باشد، اما این عدم امکان، جنبه موقت داشته و امید به رفع آن در آینده وجود داشته باشد؛ بنابر این، شرط مزبور نقطه تمایز تعلیق از سقوط کامل تعهدات است.

عدم امکان اجراء می تواند ناشی از عوامل مختلفی باشد؛ از جمله، دلایل قهری، مانند: حوادث طبیعی (سیل، زلزله، طوفان)، وقایع غیرقابل پیش بینی اجتماعی و سیاسی (جنگ، شورش، تحریم های ناگهانی بین المللی) و یا موانع حقوقی (تصویب مقررات دولتی محدود کننده واردات یا صادرات). ویژگی مشترک موارد مذکور، این است که اراده طرفین در ایجاد مانع، نقشی ندارد و حتی با تلاش متعارف نیز امکان اجرای قرارداد در آن بازه زمانی وجود ندارد.

تحقق این شرط، مستلزم تمایز میان عدم امکان مطلق و عدم امکان نسبی است؛ عدم امکان مطلق، یعنی: اجرای قرارداد به طور کلی و برای همیشه، غیرممکن است، مانند: نابودی کامل مورد معامله که در این حالت، قرارداد، به طور کلی، منفسخ می شود؛ اما عدم امکان نسبی یا موقت، زمانی رخ می دهد که مانع، اجرای قرارداد را تنها برای مدت مشخصی، غیرممکن سازد و پس از رفع آن، اجرای تعهد همچنان امکان پذیر باشد. تعلیق اجرای قرارداد، دقیقاً، ناظر به چنین وضعیتی است؛ زیرا هدف آن، حفظ قرارداد و جلوگیری از انحلال پیش از موعد است.

از نظر تحلیلی، باید بررسی کرد: آیا عدم امکان اجراء باید به طور مطلق، خارج از اراده متعهد باشد، یا اینکه حتی در مواردی که اجرای قرارداد، برای متعهد، مستلزم هزینه های غیرمتعارف و گزاف است، هم می توان به تعلیق، متوسل شد. برخی از حقوقدانان معتقد هستند: چنانچه اجرای قرارداد، با تحمیل هزینه های غیرعقلایی مواجه شود، این امر، در حکم عدم امکان اجراء تلقی می شود؛ زیرا هدف قرارداد، دستیابی به منفعت متعارف اقتصادی است و نه تحمیل زیان غیرقابل تحمل بر یکی از طرفین.

از منظر نظام حقوقی ایران، مصادیق عدم امکان اجراء را می‌توان در ماده: ۲۲۹ قانون مدنی مشاهده کرد که در صورت اثبات عدم امکان اجراء تعهد ناشی از حادثه خارجی و غیرقابل پیش بینی، متعهد، مسئول جبران خسارت نیست. همچنین، ماده: ۲۲۷ قانون مدنی نیز بیان می‌دارد: در صورت بروز مانع غیرقابل رفع، تعهد ساقط می‌شود؛ اما تحلیل فقهی و حقوقی نشان می‌دهد: اگر مانع، موقت باشد، به جای سقوط کامل تعهد، نهاد تعلیق می‌تواند راه حلی منطقی طرح شود، تا قرارداد، در وضعیت تعادل بماند و پس از رفع مانع، مجدداً به جریان بیفتد.

بنابر این، شرط عدم امکان اجراء، نه به معنای نابودی کامل قرارداد، بلکه به معنای وجود مانع موقتی است که با گذشت زمان یا رفع شرایط خاص، قابل برطرف شدن است. این شرط، از یک سو، مانع سوء استفاده طرفین می‌شود؛ زیرا صرف دشواری یا عدم تمایل به اجراء، موجب تعلیق نخواهد شد، و از سوی دیگر، تضمین می‌کند: قراردادها، برابر موانع پیش بینی نشده، انعطاف‌پذیری لازم را داشته باشند؛ به این ترتیب، شرط عدم امکان اجراء، یک تعادل منطقی، میان اصل وفای به عهد و ضرورت حفظ عدالت و کارایی در روابط قراردادی، برقرار می‌سازد.

۳-۴- از بین رفتن رکن ضروری اجراء

از بین رفتن رکن ضروری اجراء، یکی از مهمترین شرایط تحقق تعلیق اجراء قراردادها مطرح است؛ زیرا قرارداد، تنها، زمانی قابلیت اجراء دارد که ارکان اساسی آن، یعنی: موضوع، طرفین و شرایط اجراء تعهدات، موجود و سالم باشند. هرگاه، یکی از ارکان اصلی، به ویژه موضوع قرارداد یا شرایط اساسی اجراء آن، به طور موقت، از میان برود، امکان اجراء قرارداد، برای مدت زمانی، سلب می‌شود و همین امر مبنایی برای توسل به نهاد تعلیق فراهم می‌آورد.

در تحلیل این شرط، باید میان نابودی کامل و نابودی موقت، تفاوت گذاشت؛ اگر رکن اصلی قرارداد، برای همیشه، از بین برود، قرارداد، منفسخ است و دیگر، مجال برای تعلیق باقی نمی‌ماند؛ اما اگر از بین رفتن رکن اساسی، جنبه موقتی داشته باشد، تعلیق، راهکاری منطقی برای حفظ اعتبار قرارداد تا زمان رفع مانع شناخته می‌شود؛ برای مثال، در قراردادهای پیمانکاری، چنانچه زمین محل اجرای پروژه، به علت وقوع سیل یا رانش زمین، برای مدتی، غیرقابل استفاده گردد، این وضعیت، به منزله از بین رفتن رکن ضروری اجراء است که مانع اجراء قرارداد می‌شود؛ اما چون امکان احیای زمین یا بازسازی شرایط وجود دارد، قرارداد، به جای انفساخ، در حالت تعلیق، باقی می‌ماند.

از دیدگاه حقوق ایران، ماده: ۲۱۹ قانون مدنی، بر لزوم وفای به عهد، تأکید دارد؛ مگر در صورت وجود علت قانونی برای انحلال. یکی از این علل، عدم امکان اجراء ناشی از زوال رکن ضروری است. اگر نابودی موضوع یا شرط اصلی، جنبه دائمی داشته باشد، قرارداد منفسخ خواهد شد (ماده: ۳۸۷ قانون مدنی در بیع و سایر عقود معوض)؛ اما اگر مانع، موقت باشد، قواعد عمومی قراردادها، در کنار قواعدی فقهی: مانند قاعده لاضرر و مصلحت، توجیه‌کننده پذیرش تعلیق است.

در رویه عملی نیز مواردی همچون: ممنوعیت واردات یا صادرات کالا که به طور موقت، مانع از ایفای تعهدات قراردادی می‌شود، یا ناتوانی پیمانکار در تهیه مصالح، به دلیل شرایط خاص اقتصادی، مصادیقی از زوال موقت رکن ضروری اجراء هستند. در این حالت، اجراء قرارداد، به حالت تعلیق درمی‌آید، تا با رفع ممنوعیت یا دسترسی مجدد به مصالح، امکان اجراء آن فراهم شود.

تحلیل اقتصادی این شرط نیز نشان می‌دهد: تعلیق در چنین شرایطی، از هزینه‌های ناشی از فسخ یا انحلال قرارداد می‌کاهد و از اتلاف منابع جلوگیری می‌کند؛ زیرا طرفین، به جای ورود در فرآیند پیچیده فسخ و جبران خسارت، با حفظ قرارداد و انتظار برای رفع مانع، می‌توانند روابط حقوقی خود را ادامه دهند؛ به این ترتیب، از بین رفتن رکن ضروری اجراء، به شرط موقتی بودن، یکی از مبنایی اساسی توجیه تعلیق اجراء قراردادها در حقوق ایران محسوب است و توازن میان اصل لزوم قرارداد و واقعیت‌های اجتماعی و اقتصادی برقرار می‌سازد.

وقتی رکن ضروری اجرای قرارداد از بین می‌رود، باعث می‌شود: اجراء ناممکن گردد؛ برای مثال، شخصی از یک مؤسسه^{۳۱} کرایه اتومبیل، اتومبیل گران بها و منحصر به فردی، برای روز عقد خود اجاره می‌کند، اما اتومبیل در آن روز، توقیف می‌شود، در اینجا، قرارداد در صورت موجود بودن سایر شرایط، عقیم می‌گردد. از بین رفتن رکن ضروری اجراء، مانند دیگر اسبابی که سبب عقیم شدن قرارداد می‌گردد، ممکن است تنها، قسمتی از اجرای قرارداد را شامل شود که در این موارد، در صورت فراهم بودن سایر شرایط، تنها، سبب عقیم شدن آن قسمت از قرارداد می‌گردد (Treitel, 1999: 786)؛ اگر رکن ضروری اجرا به صورت موقت، از دسترس خارج شود، در صورتی قرارداد را عقیم می‌کند که اجرای قرارداد در آن مدت، مورد نظر طرفین بوده باشد. (Cheshire, 1994: 553)

۳-۵- از بین رفتن منبع اجراء

در مواردی که شخصی چند قرارداد منعقد می‌کند که در همه^{۳۲}ی آنها باید تعهد قراردادی از یک منبع خاص، اجراء شود و حادثه^{۳۱}ی پیش بینی نشده، قسمتی از این منبع را از بین ببرد، به صورتی که انجام کامل تعهدات از آن منبع، دیگر، امکان نداشته باشد، تصمیم در رابطه با عقیم شدن تمام یا قسمتی از قرارداد و نحوه^{۳۲}ی آن، با دادگاه است؛ مگر در مواردی که طرفین در قرارداد، شروطی را پیش‌بینی کرده باشند. (Harris, 1989: 362)

۳-۶- نامشروع شدن

نامشروع شدن موضوع قرارداد، یا اجرای آن، یکی از شرایط اساسی، برای تعلیق یا حتی انفساخ اجرای قرارداد، در نظام‌های حقوقی مختلف به شمار می‌آید. در واقع، قراردادها بر مبنای مشروعیت موضوع و توافق طرفین در چهارچوب قواعد آمره شکل می‌گیرند و هرگاه به دلیل تغییر شرایط، اجرای تعهد به لحاظ حقوقی یا قانونی ماهیتی نامشروع پیدا کند، ادامه الزام به اجراء، نه تنها غیرمنطقی، بلکه مغایر با اصول بنیادین حقوق قراردادها است.

در حقوق ایران، اصل مشروعیت موضوع قرارداد، در ماده: ۲۱۵ قانون مدنی تصریح شده است؛ بدین معنا که مورد معامله باید مشروع باشد و الا قرارداد، باطل تلقی می‌شود؛ حال، اگر قرارداد در زمان انعقاد، دارای موضوعی مشروع بود، ولی در جریان اجراء، به دلیل وضع قوانین جدید یا تغییر شرایط اجتماعی و سیاسی، اجرای آن نامشروع شود، وضعیت خاصی به وجود می‌آید که به موجب آن، طرفین نمی‌توانند همچنان به اجرای قرارداد ملزم شوند؛ برای مثال، انعقاد قرارداد برای واردات کالایی مجاز در زمان انعقاد، ولی ممنوع شده در جریان اجراء، موجب می‌گردد اجرای قرارداد، حالت نامشروع به خود گیرد، در چنین وضعیتی، قاعده: العقود تابعه للقعود، اقتضاء می‌کند تعهد به اجرای چنین قرارداد یا اجرای بخش نامشروع آن، معلق بماند، تا وضعیت حقوقی یا قانونی جدید روشن شود.

در حقوق انگلستان نیز قاعده^{۳۳}ی مشابهی تحت عنوان *doctrine of illegality*: مطرح است که بر اساس آن، اگر اجرای قرارداد به دلیل تغییر قوانین یا مقررات دولتی، غیرقانونی گردد، قرارداد، قابلیت اجراء نخواهد داشت؛ برای نمونه، در صورتی که قراردادی برای صدور کالا به کشوری، منعقد شده باشد و پس از انعقاد قرارداد، تحریم‌های اقتصادی یا ممنوعیت‌های صادراتی، وضع گردد، اجرای قرارداد، به لحاظ حقوقی ممنوع می‌شود.

دادگاه‌های انگلیسی در چنین مواردی، اصل را بر جلوگیری از تحمیل مسئولیت بر طرفی می‌دانند که به سبب تغییرات حقوقی خارج از اراده ی او، قادر به اجرای قرارداد نیست؛ بنابراین، وضعیت می‌تواند به صورت تعلیق اجرای قرارداد تا رفع ممنوعیت یا به صورت انفساخ کلی قرارداد تحلیل شود.

از منظر تحلیلی، نامشروع شدن اجراء در هر دو نظام حقوقی، در نقطه تلاقی میان قواعد حاکم بر آزادی قراردادهای و الزامات نظم عمومی، قرار دارد. آزادی قراردادهای ایجاب می‌کند: طرفین، در حدود قوانین بتوانند هر توافقی داشته باشند، اما نظم عمومی و قواعد آمره، مانع از آن است که توافقی، هر چند با رضایت طرفین، به مرحله اجراء برسد، اگر محتوای آن، با موازین قانونی یا اجتماعی، مغایر باشد؛ بنابراین، تعلیق اجرای قرارداد در این وضعیت، در حقیقت، ابزاری برای ایجاد تعادل میان منافع خصوصی طرفین و مصالح عمومی جامعه است؛ در عین حال، تعلیق، به جای انحلال فوری قرارداد می‌تواند از بروز خسارت‌های سنگین اقتصادی جلوگیری کند؛ زیرا ممکن است شرایط نامشروع، موقتی باشد و با اصلاح قانون یا تغییر وضعیت سیاسی، دوباره، اجرای قرارداد، امکان‌پذیر گردد.

به بیان دیگر، نامشروع شدن اجرای قرارداد، نه تنها، مبنایی برای معافیت متعهد از اجرای فوری تعهدات است، بلکه فلسفه‌ی حمایت از اصل مشروعیت را در نظام حقوقی نیز تقویت می‌کند؛ از این رو، تعلیق اجرای قرارداد، در چنین شرایطی می‌تواند راهکاری بین الزام مطلق به اجراء و انفساخ کامل قرارداد، عمل کند و ضمن رعایت اصول حقوقی، از تضییع حقوق اقتصادی طرفین نیز جلوگیری کند.

گروهی از نویسندگان، نامشروع شدن را سببی مجزا در نظر نگرفته‌اند، بلکه از آن، ذیل عنوان عدم امکان اجراء، بحث کرده‌اند و برای عقیم شدن قرارداد، دو سبب در نظر گرفته‌اند که عبارت است از عدم امکان اجراء و عقیم شدن هدف؛ اما بیشتر نویسندگان، عدم مشروعیت را سببی مجزا در کنار دو سبب دیگر ذکر کرده‌اند. (Southernington, 2001: n 5.3)

نامشروع شدن هنگامی رخ می‌دهد که طرفین، قراردادی را به صورت قانونی منعقد می‌کنند، اما پس از آن، قانون مربوط به آن قرارداد، تغییر می‌کند و اجرای آن را ممنوع می‌کند. (Nicholas, 1979: 4)

۳-۷- عدم کارایی تعدیل

یکی از شرایط تعلیق اجرای تعهدات قراردادی، عدم کارایی تعدیل است. گاه، تغییر اوضاع و احوال اقتصادی، به حدی است که تعدیل قرارداد نیز قادر به از بین بردن آثار سوء آن نیست. در این موارد، باید به زیان دیده حق داد که برای جلوگیری از تحمل خسارت سنگین‌تر، قرارداد را فسخ کند. در این شرایط، تعدیل قرارداد، قادر نیست آن چیزی فراهم سازد که طرفین به واقع، قصد کرده‌اند؛ نمونه بارز آن، مواردی است که تغییر اوضاع و احوال دائمی است؛ اما در مواردی که تغییر اوضاع و احوال موقتی است، زیان وارده از طریق تعدیل، قابل جبران است و فسخ قرارداد، موجه نیست. (Ahmadpour, 2005: 34)

عدم کارایی تعدیل، یکی از مهمترین مبانی توجیهی برای تعلیق اجرای قراردادهای به شمار می‌آید. فلسفه وجودی نهاد تعدیل قرارداد، در حقوق قراردادهای، این است که در شرایطی که اوضاع و احوال اقتصادی یا اجتماعی به شکلی غیرقابل پیش بینی تغییر کند و اجرای قرارداد، برای یکی از طرفین به طور غیرمنصفانه‌ای سنگین یا دشوار می‌شود، دادگاه یا داور، با تعدیل شرایط، تعادل قراردادی را بازگرداند؛ با این حال، تعدیل همیشه نمی‌تواند راه حل مؤثر و کارآمدی باشد و در مواردی، عملاً، امکان پذیر یا مفید نیست؛ در چنین وضعیتی، نهاد تعلیق اجرای قرارداد، جایگزینی مناسب و واقع بینانه به شمار می‌آید.

عدم کارایی تعدیل، در درجه نخست، به این معنا است که برخی تغییرات آنچنان بنیادین هستند که هیچ تغییر کمی در مفاد قرارداد نمی‌تواند تعادل از دست رفته را بازگرداند؛ برای مثال، در شرایطی که موضوع قرارداد به دلیل بروز بحران‌های سیاسی یا طبیعی، اساساً، قابل انجام نیست، تعدیل قیمت یا زمان اجراء، مشکل را حل نمی‌کند؛ نمونه بارز این امر، قراردادهای حمل و نقل بین المللی است که در اثر بسته شدن

مسیرهای دریایی یا تحریم‌های اقتصادی، اجراء شدنی نیستند؛ در چنین حالتی، تغییر نرخ کرایه یا زمان‌بندی حمل و نقل هیچ‌گونه تأثیری در امکان اجراء ندارد و تنها راه حل منطقی، تعلیق قرارداد، تا رفع مانع است .

از سوی دیگر، تعدیل قرارداد نیازمند ارزیابی دقیق توسط دادگاه یا مرجع صالح است و گاه، این فرایند، آنچنان طولانی و پیچیده می‌شود که خود، به عاملی برای زیان بیشتر طرفین بدل می‌گردد؛ به ویژه در قراردادهای درمانی، پزشکی یا پروژه‌های فوری، زمان، نقش تعیین‌کننده‌ای دارد و طولانی شدن فرایند تعدیل می‌تواند عملاً، قرارداد را بی‌اثر کند؛ در این موارد، تعلیق اجرای قرارداد، به صورت موقت و فوری، ضمن جلوگیری از ضررهای آتی، فرصت لازم را برای بازنگری یا رفع موانع، فراهم می‌آورد .

تحلیل دیگر، آن است که تعدیل، معمولاً، به تغییر یکجانبه یا دوطرفه برخی تعهدات مالی یا زمانی، محدود می‌شود و نمی‌تواند به سراغ ماهیت یا اساس قرارداد برود؛ بنابر این، اگر شرایط، به گونه‌ای تغییر یابد که ماهیت اجرای تعهد را مختل کند، تعدیل، به هیچ وجه پاسخگو نیست؛ برای نمونه، در صورتی که در یک قرارداد پزشکی، دسترسی به تجهیزات ضروری به دلیل ممنوعیت واردات به طور کامل، غیرممکن شود، تعدیل هزینه‌ها یا تغییر زمان‌بندی درمان، هیچ ثمری ندارد؛ در چنین حالتی، تنها، تعلیق اجرای قرارداد تا رفع ممنوعیت می‌تواند پاسخی معقول باشد.

از دیدگاه تحلیلی، عدم کارایی تعدیل، نشان می‌دهد: نهادهای حقوق قراردادهای، باید به صورت سلسله مراتبی، به کار گرفته شوند؛ نخست، تلاش برای اجرای قرارداد، در قالب شرایط عادی و پس از آن، با استفاده از تعدیل، و اگر این ابزار، به دلیل شدت تغییرات، ناکافی بود، نوبت به تعلیق می‌رسد. تعلیق در این معنا، نقش حفاظتی دارد؛ هم از تحمیل زیان نامتناسب بر متعهد جلوگیری می‌کند و هم از انحلال فوری قرارداد که می‌تواند منافع طرف مقابل را بر باد دهد؛ به بیان دیگر، عدم کارایی تعدیل، منطقی ورود به مرحله تعلیق را فراهم می‌آورد و کارکرد این دو نهاد را از یکدیگر متمایز می‌کند.

به طور خلاصه، هر جا که تغییرات بنیادین و غیرقابل کنترل باعث شود، تعدیل نتواند تعادل از دست رفته قرارداد را بازگرداند، یا ماهیت اجراء را حفظ کند، نهاد تعلیق اجرای قرارداد، پاسخی عملی و حقوقی است. این تحلیل، نشان می‌دهد: تعلیق، نه تنها، ابزار مکمل تعدیل، بلکه در مواردی، جایگزین ضروری آن است.

نتیجه گیری

تعلیق اجرای قراردادهای، در معنای حقوقی و اقتصادی، نهادی است که به موجب آن، اجرای تعهدات قراردادی یکسویه یا متقابل، برای مدتی، متوقف می‌گردد، بدون اینکه لزوماً، به زوال قرارداد یا انحلال آن، منجر شود. در این چهارچوب، تعلیق می‌تواند ناشی از عوامل قهری (فورس‌ماژور)، اعمال حقوق قراردادی، از قبیل: حق حبس، یا حتی توافقات ضمنی و صریح طرفین باشد. در تحلیل اقتصادی، تعلیق را می‌توان به منزله ابزاری برای باز توزیع ریسک و بهینه سازی هزینه‌های مبادله در روابط قراردادی دانست؛ به ویژه در شرایطی که استمرار اجرای قرارداد، با زیان‌های شدید و غیرمنتظره ای مواجه شود.

در حقوق ایران، مبنای عمده تعلیق را می‌توان در قواعد فقهی، همچون قاعده: تعذر وفای به عقد و لا ضرر، جستجو کرد که در قالب مواد: ۲۲۷، ۲۲۹ و ۲۳۰ قانون مدنی تبلور یافته‌اند. این مواد، بیانگر آن هستند که اگر تعهدی به دلیل قوه قاهره، غیرقابل انجام شود، متعهد، مسئول نیست، مشروط بر اینکه این عدم اجراء، مستند به او نباشد؛ اما نکته اساسی، این است که این مواد، انحلال کامل تعهد را هدف قرار می‌دهند، در حالی که در تعلیق، هدف اسقاط یا فسخ تعهد نیست، بلکه تعویق موقت در اجراء است. این خلأ قانونگذاری، در رویه قضایی ایران نیز انعکاس یافته است.

در نظام حقوقی انگلستان که متکی بر کامن‌لا و رویه‌های قضایی مستمر است، اصل بنیادین الزام به اجرای قرارداد (Sanctity of Contract) بر اجرای دقیق تعهدات تأکید دارد، اما در موارد خاص از جمله نظریه Frustration of Contract به رسمیت شناخته شده است که چنانچه رخداد غیرقابل پیش بینی، اساس قرارداد را مختل کند، قرارداد ممکن است منحل یا معلق گردد. رویه معروف Davis Contractors Ltd v Fareham UDC [1956] AC 696 نشان می‌دهد: دادگاه‌های انگلیسی، در پذیرش نهاد تعلیق بسیار محتاط هستند و صرف دشواری اقتصادی یا افزایش هزینه‌ها را برای تعلیق یا خاتمه قرارداد کافی نمی‌دانند؛ مگر اینکه ماهیت تعهد، دستخوش تغییر اساسی شده باشد؛ در عین حال، در قراردادهای موضوع قوانین خاص، مانند: قانون حقوق مصرف‌کننده (Consumer Rights Act 2015) یا مقررات تأمین خدمات پزشکی NHS، در شرایط خاصی، مانند: خطر جانی یا اختلال در خدمات عمومی، امکان تعلیق یا تعویق اجرای تعهدات از سوی ارائه دهنده خدمات به رسمیت شناخته شده است. همچنین، در حقوق انگلستان، خلاف ایران، امکان درج شرط تعلیق به صورت صریح در قراردادهای متداول است و دادگاه‌ها به این شروط، حتی در غیاب فورس‌ماژور، احترام می‌گذارند.

از منظر اقتصادی، تعلیق می‌تواند کارکردهای مهمی در کاهش هزینه‌های قراردادی داشته باشد؛ به ویژه در نظام‌هایی مانند: انگلستان که آزادی قراردادی و پیش بینی پذیری بازار را ارزش‌گذاری می‌کنند، تعلیق، ابزار موقتی برای تنظیم روابط قراردادی و اجتناب از فسخ کلی مفید واقع می‌شود. متقابلاً، در حقوق ایران، فقدان ساز و کار صریح و تفسیر سختگیرانه قضایی نسبت به فورس‌ماژور و تعذر، موجب می‌شود: تعلیق، به ندرت و صرفاً، در موارد حاد، قابل استناد باشد و در بسیاری موارد، یکی از طرفین، ناچار به مطالبه فسخ یا اجرای قرارداد به نحو کامل گردد. این امر می‌تواند موجب گسترش دعاوی، افزایش هزینه‌های ترافیکی و بروز رفتارهای فرصت طلبانه شود که کارایی اقتصادی قرارداد را کاهش می‌دهد؛ برای نمونه، در اختلافات مربوط به تعلیق اجرای قراردادهای درمانی، به دلیل شرایط اضطراری، رویه قضایی ایران، غالباً، تفسیر سختگیرانه‌ای از فورس‌ماژور، ارائه می‌دهد و تعلیق را صرفاً، در صورتی می‌پذیرد که اجرا محال شود؛ در حالی که دادگاه‌های انگلستان در دعاوی مشابه، امکان تعلیق مشروط را ابزاری برای حفظ منافع دو طرف و توازن اقتصادی میان طرفین به رسمیت شناخته‌اند.

نهاد تعلیق اجرای قراردادهای، به ویژه در شرایط اضطراری، نقش کلیدی در حفظ تعادل قراردادی و پیشگیری از فروپاشی روابط حقوقی ایفا می‌کند. در تحلیل اقتصادی این نهاد، نخست، باید کارکرد اصلی آن را در حفظ کارآمدی اقتصادی قراردادهای مورد توجه قرار داد؛ یعنی: امکان

تداوم قرارداد، پس از عبور از بحران، بدون نیاز به فسخ، که در نهایت هزینه‌های مبادله، دعاوی قضایی، و زیان‌های ناشی از شکست همکاری را کاهش می‌دهد.

در حقوق ایران، مقررات ناظر بر تعلیق اجرای قراردادها به‌طور مستقیم در قانون مدنی پیش‌بینی نشده، اما از برخی اصول کلی مانند ماده: ۲۲۷ قانون مدنی، می‌توان آن را استنباط کرد. این ماده، مقرر می‌دارد: در صورت عدم امکان اجرای تعهد به واسطه حوادث خارجی غیرمترقبه، متعهد مسئول نیست. این اصل، در کنار ماده: ۲۲۹ که اشاره دارد: اگر کسی به واسطه حادثه خارجی نتواند از عهده تعهد برآید، الزام از او ساقط می‌شود، شالوده نظریه فورس‌ماژور را در فقه و حقوق ایران تشکیل می‌دهد؛ با این حال، این مواد، بیش از اینکه ناظر بر تعلیق باشند، به سقوط تعهد در نتیجه قوه قاهره دلالت دارند و جایی برای بازگشت به اجرای قرارداد پس از رفع مانع باقی نمی‌گذارند، مگر اینکه طرفین در قرارداد، به صراحت پیش‌بینی کرده باشند.

در حقوق انگلستان، نهاد تعلیق اجرای قراردادها در بستر قواعد Common Law و تفاسیر قضایی، توسعه یافته است. در این نظام حقوقی، خلاف نظام ایران، نهادهایی همچون: عدم امکان اجرای قرارداد و شرط فورس‌ماژور، در صورت درج در قرارداد، به صورت خاص تفکیک می‌شوند.

در نظریه عدم امکان اجرای قرارداد، چنانچه اجرای قرارداد پس از انعقاد آن به دلیل بروز حادثه‌ای اساسی و غیرقابل پیش‌بینی، عملاً، غیرممکن یا اساساً، متفاوت از آن چیزی شود که طرفین توافق کرده‌اند، قرارداد، خاتمه می‌یابد. با وجود این، در برخی قراردادهای تجارتي که بند فورس‌ماژور، در آن درج شده باشد، دادگاه‌ها در مواردی به جای فسخ، تعلیق اجرای تعهدات را تجویز می‌کنند؛ بنابر این، خلاف حقوق ایران که بیشتر بر سقوط تعهد یا فسخ متمرکز است، در انگلستان، نهاد تعلیق، گزینه‌ای میانی بین الزام به اجراء و فسخ، پذیرفته شده است؛ به ویژه در قراردادهای تجارتي مدرن، با شروط صریح.

همچنین، در نظام حقوقی انگلستان، تعلیق اجرای قراردادها با تحلیل اقتصادی کارکردگرایانه‌ای همراه شده است؛ برای مثال، در قراردادهای طولانی مدت سرمایه‌گذاری، به جای اینکه به صرف بروز مانع، قرارداد منحل شود، بندهای مربوط به فورس‌ماژور، اجازه می‌دهند تا اجرای تعهدات متوقف و پس از رفع مانع، ادامه یابد. این امر موجب حفظ سرمایه‌گذاری، ثبات بازار و کاهش هزینه‌های حل و فصل اختلاف می‌شود. در حقوق ایران، چنین رهیافتی کمتر نظام‌مند شده و بیشتر به اختیار طرفین در تدوین شروط قراردادی وابسته است؛ اما در داوری‌های بین‌المللی با طرف ایرانی، معمولاً رویه انگلستان مورد تبعیت قرار می‌گیرد.

از منظر تحلیل اقتصادی حقوق قراردادها، تعلیق اجرای تعهدات نسبت به فسخ، مزایای قابل توجهی دارد؛ نخست اینکه از هزینه‌های بازتنظیم قرارداد و برگزاری مذاکرات جدید جلوگیری می‌کند. دوم اینکه استمرار رابطه قراردادی، موجب حفظ منافع بلند مدت طرفین می‌شود؛ به ویژه در قراردادهایی که سرمایه‌گذاری اولیه بالایی داشته‌اند و سوم اینکه هزینه‌های تقابل‌های حقوقی، داوری یا اقامه دعوا در دادگاه کاهش می‌یابد.

در مجموع، نهاد تعلیق اجرای قراردادها در هر دو نظام حقوقی ایران و انگلستان، دارای جایگاه مشخصی است؛ اما در حقوق انگلستان، نظام‌مندتر و مبتنی بر رویه قضایی تثبیت شده و حمایت از کارآمدی اقتصادی قراردادها است و در حقوق ایران، بیشتر مبتنی بر اراده طرفین و در محدوده قراردادهای خاصی، مانند: پیمانکاری و پزشکی، مورد پذیرش ضمنی قرار گرفته است. قانونگذاری صریح درباره شرایط و آثار تعلیق، بهره‌گیری از رویه داوری بین‌المللی، و پذیرش گسترده‌تر این نهاد در سایر انواع قراردادها، می‌تواند راهکاری برای تقویت امنیت حقوقی و اقتصادی قراردادها در حقوق ایران باشد.

References

1. Alavi Qazvini, S. A., & Vakili Moghaddam, M. H. (2010). Revisiting contract provisions. *Islamic Jurisprudence and Law Quarterly*, 1(1), 145–154. **[In Persian]**
2. Andarz, D. (2023). The right of retention in transactions from the perspective of jurisprudence and Iranian law. *Economic Studies Quarterly*, 5(3), 123–141. **[In Persian]**
3. Badini, H., & Samadi, A. (2017). Suspension of contracts: A general rule or a labor law-specific rule? A comparative study in French and English law. *Comparative Legal Research Quarterly*, 21(2), 29–57. **[In Persian]**
4. Badini, H., & Forouzan Boroujeni, F. (2018). Analytical view on the possibility of contract termination despite the feasibility of specific performance in Iranian and German law. *Shiraz University Legal Studies Journal*, 10(1), 35–61. **[In Persian]**
5. Bagheri, A., & Tabatabaei, S. M. S. (2015). The right of retention. *Islamic Studies Quarterly*, 67, 81–104. **[In Persian]**
6. Banaei Eskooi, M. (2013). Contract adjustment in case of financial hardship. *Comparative Legal Studies Journal*, 4(1), 40–57. **[In Persian]**
7. Brunner, C. (2009). *Force Majeure and Hardship Under General Contract Principles: Exemption for Non-performance in International Arbitration*. Kluwer Law International B.V.
8. Emami, S. H. (1987). *Civil Law*. Tehran: Islamieh Bookstore. **[In Persian]**
9. Ebadi, T., et al. (2022). Comparative study of the right of retention in jurisprudence, Iranian law, and Canadian law. *Interdisciplinary Jurisprudence Studies Quarterly*, 9, 34–50. **[In Persian]**
10. Fattah Zadeh, Z. (2012). Hardship resulting from the exercise of the right of retention. *Family Jurisprudence and Law Quarterly*, 17(57), 23–41. **[In Persian]**
11. Fotouhi Rad, R., et al. (2021). The right of retention in the performance of reciprocal obligations. *Private Law Studies Quarterly*, 51(4), 776–790. **[In Persian]**
12. Farahati, M., et al. (2018). Jurisprudential and legal review of remedies for breach of contractual obligations in light of ethical teachings. *Bioethics Journal*, 8(1), 208–225. **[In Persian]**
13. Ghaane, A. A., & Mousavi Mosah al-Shari'ah, A. R. (2022). Non-applicability of the right of retention in marriage. *Women's and Family Jurisprudence and Legal Studies Quarterly*, 5(9), 80–98. **[In Persian]**

14. Nasiri, M., et al. (2005). Comparative study of the right of suspension and right of retention in domestic law and FIDIC standard contracts. *Modarres Humanities Journal* , Special Issue on Law, 138–154. **[In Persian]**
15. McKendrick, E. (2013). *Force Majeure and Frustration of Contract*. CRC Press.
16. Parsapour, M. B., & Zakerinia, H. (2015). Types, rules, and effects of excuses for non-performance of contracts: A comparative study in Iranian, Roman-Germanic, Common Law systems and international instruments. *Comparative Legal Research Quarterly*, 19(2), 25–50. **[In Persian]**
17. Parsapour, M. B., & Isaee Tafreshi, M. (2009). General theory of the right of retention in reciprocal obligations. *Legal Letter Quarterly*, 5(2), 18–49. **[In Persian]**
18. Rastad, M. (2017). Adjustment due to contract performance in construction contracts. 1st Conference on Modern Scientific Research in Management, Accounting, Law, and Social Sciences, Shiraz University, 1–18. **[In Persian]**
19. Rostami, M. Z., & Rostami, M. H. (2019). The process and theoretical foundations of economic analysis of law and its impact on economic growth. *Economic Law Knowledge Semiannual*, 26(16), Autumn & Winter. **[In Persian]**
20. Soltani Nejad, H. (2017). Specific performance of contractual obligations and its barriers in jurisprudence and various legal systems. *Comparative Studies of Islamic and Western Law Quarterly*, 4(2), 112–132. **[In Persian]**
21. Shahbazi, M., et al. (2019). Re-reading the right of retention: Evaluating its efficiency based on its operational scope. *Civil Jurisprudence Teachings Quarterly*, Razavi Islamic Sciences University, 19, 275–309. **[In Persian]**
22. Shahedi Ali Abad, H. (2020). Jurisprudential and legal review of the wife's right of retention in case of husband's hardship. *Islamic Studies: Jurisprudence and Principles Quarterly*, 45(95), 30–47. **[In Persian]**
23. Shabanpour Almoshiri, E., et al. (2021). Jurisprudential-legal nature of the right of retention in contracts with reference to international instruments. *Jurisprudence Research Quarterly*, 28(4), 146–160. **[In Persian]**
24. Safa, M. A. (2009). The right of retention. *Specialized Jurisprudence and Civilization History Quarterly*, 5(20), 54–70. **[In Persian]**